

VILÁG- TÖRTÉNET

12. (44.) évfolyam 2022. 1.

A BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **TARAFÁS IMRE**
„NÉMETNEK SZÜLETTEM, DE AZ VAGYOK-E MÉG MINDIG?”
- **VARGA ESZTELLA**
AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK KÜLPOLITIKÁJÁNAK TÖRTÉNELMI
ÁTTEKINTÉSE
- **CSIZMAZIA GÁBOR**
AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ÉS KELET-KÖZÉP-EURÓPA
- **MIKLÓS DÁNIEL**
TELEKI PÁL MÁSODIK KORMÁNYFŐSÉGE
ÉS A CSEHSZLOVÁK ÜGY
- **RÉTI BALÁZS**
A GÖRÖG-OLASZ HÁBORÚ, 1940-1941
- **SZEMLE**
BARTHA ESZTER, JUHÁSZ BALÁZS, PALOTÁS ZSOLT ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

12. (44.) évfolyam 2022. 1.

TARTALOM

Sorsfordító események és koncepcióváltások (Bíró László)	1
<i>Tanulmányok</i>	
Tarafás Imre: „Németnek születtem, de az vagyok-e még mindig?” Identitásválság-diskurzusok „német-Ausztriában”, 1866–1914	5
Varga Esztella: Az Egyesült Államok külpolitikájának történelmi áttekintése	35
Csizmazia Gábor: Az Egyesült Államok és Kelet-Közép-Európa. Geopolitikai elgondolások és történelmi realitások	53
Gyúrósi Pál: Kereskedelmi tárgyalások Magyarország és Csehszlovákia között 1922 őszén	73
Miklós Dániel: Teleki Pál második kormányfősége és a csehszlovák ügy	95
Réti Balázs: A görög–olasz háború, 1940–1941	113
<i>Műhely</i>	
Majorosi Ádám: A catalaunumi csata. Attila, a hun és a Nyugatrómai Birodalom bukása	137
<i>Szemle</i>	
A tunéziai állam szolgája és száműzöttje (Palotás Zsolt)	161
Olaszország az első világháborúban (Juhász Balázs)	165
Tanulságok (nélkül) (Bartha Eszter)	170

Jelen számunkat Bíró László szerkesztette

A mikrohistoriográfiát mint történeti módszert az ismert ruszista egy korábbi művében vette be az akadémiai köztudatba;² és példákat is hozott rá saját szakterületéből, a feudális és kora újkori Oroszország történetéből, illetve ezek modern kori recepciójából, historiográfiájából. Az említett esetek egyúttal képet adnak a sztálini és a szovjet történetírás évtizedeiről, a párt és az állam diktálta politikai szempontok, alkalmazkodási kényszer és a történelem mint tudomány közötti „lavírozás” olykor jól, máskor rosszul eltalált mértékéről az egyes szerzők műveiben. A mikrohistoriográfiát Oroszországban elsőként Lorina Repina akadémikus nevezte a szerző műfajának; igaz, magát az elnevezést Szvák Gyula már korábban „feltalálta” saját módszerének jellemzésére. A mikrohistoria lényege megtalálni a cseppben a tengert; ezt Szvák Gyulának választott szakterületének, a historiográfiának a példáján sikerül megvalósítania. Azt már az olvasó döntse el, milyen eredménnyel.

A jelen recenzió szerzője – ahogyan az alábbiakból kiderül – egyértelmű igennel válaszol a fenti kérdésre.³ Legújabb könyvében Szvák Gyula továbblép a szovjet korszakon, és a „szabad” Oroszország egy jeles esztendejében, 1992-ben dolgozza fel cselekményét, amely egy disszertáció sikertelen megvédésének története a Szentpétervári Egyetem Történeti Fakultása Oroszország Története Tanszékén. A kutatóműhely egyúttal a szerző alma matere, mivel 1984-ben ott védte meg kandidátusi disszertációját, igaz, akkor még a lenin-grádi, akkoriban Andrej Zsdanovról elnevezett egyetemen.

Szvák Gyula maga is elismeri, hogy igen szerencsés helyzetben van, hiszen az ügyre vonatkozó anyag teljes dokumentációját a rendelkezésére bocsátotta Szili Sándor, a szerencsétlenül alakult védés főszereplője, illetve egykori témavezetőjétől, Ruszlan Szkrinnikov professzortól, aki Szilit is mentorálta, megkapta a releváns bírálatokat. A kis kötet felét kitevő dokumentáció – Szvák Gyula szavaival – valószínűleg aranybányája a mikrohistoriográfusoknak, mivel általában ritka az, amikor ennyire teljes forrásbázis áll a kutató rendelkezésére.

A szerző által felkínált értelmezési keret nélkül azonban a dokumentáció nem más, mint száraz akadémiai olvasmány azoknak, akik el kívánnak mélyedni Szibéria betelepítésének kulcskérdéseiben. Szvák Gyula számára nem ez az érdekes; sőt tulajdonképpen nem is azt a kérdést boncolgatja elsősorban, mi vezetett a történész Szili Sándor szentpétervári kudarcához (amely kudarcot később kiköszörülte a disszertáns, mert PhD-értekezését végül a Szvák Gyula és Krausz Tamás által alapított Ruszisztikai Intézetben sikerült megvédenie,

1 Szvák Gyula: *Orosz concerto. Mikrohistoriográfiái etűd.* Bp., Russica Pannonicana, 2021. 160 p. (Ruszisztikai Könyvek, XLVIII.)

2 Szvák Gyula: *IV. Iván és I. Péter mikrohistoriográfiája.* Bp., 2019. (Mikrotörténelem, 9.)

3 Bartha Eszter: Történetírás és autokrácia. Cárak, kalandorok, tanulmányok. In: *Világtörténet*, 10. (42.) (2020) 1. sz. 143–145.

miután elvégezte az ELTE Történelemtudományi Doktori Iskola Kelet-európai Történelem Doktori Programját). Szvák Gyula számára a „Szili-ügy” elsősorban azért érdekes, mert azon keresztül képet kaphatunk a peresztrojka és a rendszerváltás fogadtatásáról Oroszországban, illetve a lehetséges reakciók egyik típusáról.

A Szovjetunió összeomlása kétségtelenül teljesen mást jelentett Kelet-Közép-Európában, mint Oroszországban, amely nemcsak nagyhatalmi státuszát veszítette el, hanem azzal is szembe kellett néznie, hogy oroszok milliói kerültek határon kívülre, akiknek sokszor nemcsak a kisebbségi létet kellett elviselniük, hanem az egykor „baráti” népek gyűlöletét is. Ez utóbbit szépen példázza a *tovarisi konyec* elhíresült kampányszlogenje.

Szvák Gyula alapvetően szimpatizál Szili Sándor ügyével és a tudományos objektivitás nevében vívott küzdelmével (igaz, ahogyan később látni fogjuk, a disszertáció első, szentpétervári változatában ezt neki sem sikerült maradéktalanul megvalósítania). Közben jómagya a disszertáció *akadémiai* értékéből indul ki, tűpontos leírást ad a kontextusról, vagyis az akkori szentpétervári közegről, amely kedvező táptalajt biztosított azoknak a „nagyorosz”, nacionalista történészeknek, akik végül „elkaszálták” a disszertációt. Bár Szvák Gyula természetesen a „kozmpolitának” kikiáltott Szkrinnyikov professzorral rokonszenvez, a nemzeti, sőt sovinizta érzelmek fellángolásának is bemutatja néhány *okát*. A szovjet összeomlást követően az addigi szerény, de biztos életszínvonal is elveszett, a lakosság döntő többsége – beleértve az állami közszolgákat, még a professzorokat is! – a pusztta létfenntartásért harcolt, miközben Mihail Gorbacsovot és Borisz Jelcin elnököt lesajnáló mosollyal „ünnepelte” a világ feletti hegemoniát átvevő Egyesült Államok.⁴ Az egykori birodalmi öntudat helyett csak a politikai szétesés, a társadalmi-anyagi lesüllyedés maradt milliók „rendszerváltásélménye” – miközben a másik oldalon milliárdok halmozódtak fel az ekkor megszülető oligarcháknál.⁵ Ez az időszak, amely az orosz történészeket fájdalmasan emlékeztette a „szmuta” időszakára, *objektíven* sem kedvezett a birodalmi történetírás revíziójának, amelyet Szili Sándor disszertációjában meg szeretett volna valósítani.

Miközben a nagyorosz sovinizmussal, mint ahogyan másfajta kirekesztő ideológiával sem rokonszenvezünk, jegyezzük meg: a disszertáns nemcsak a birodalmi tudatot kívánta helyretenni, hanem, ahogyan védésének előszavában fogalmazott, a szovjet, vagyis „totalitárius” történetírással is le akart számolni a Szibéria-kutatás területén. Itt azonban Szili Sándor túllépett a tudományos kritériumokon: mivel a szovjet korszak egészét csak a totalitárius szerzők tekintették homogénnek, a progresszív, revizionista angol–amerikai irodalom még a sztálinizmuson belül is elkülönített korszakokat. Noha a bírálók következetesen *össze-mosták* a birodalmi és a totalitárius történetírás revíziójára irányuló szándékot – hiszen így könnyebb volt hitelteleníteni a disszertánst! –, mi ragaszkodunk a kettő szétszalazásához. Így van ugyanis értelme annak az akkor megfogalmazott kritikának, miszerint az értekezés „a peresztrojka historiográfia nyomása alatt keletkezett” (43. p.). Idekivánkozik, hogy éppen a Ruszisztikai Intézetben már jóval korábban, a pártállam idején megindult a szovjet történetírás óvatos revíziója – igaz, ehhez kellett a brezsnyevi éra Szovjetuniójával össze sem vethető Kádár-rendszer „gulyáskommunizmusa”. Kár, hogy a disszertáns figyelmen kívül hagyta ezt a sajátosan magyar szellemi hagyományt, amely ekkor hidat képezett a Kelet és a Nyugat szovjetológiája között; talán szkeptikusabb lett volna az orosz liberalizmust illetően, amely már olyan sokszor bizonyult illúzióknak az ország történetében.

4 Ehhez lásd: *Jelcin és a jelcinizmus*. Szerk.: Krausz Tamás Bp., 1993. (Szovjet Füzetek, XI.)

5 A jelcini éra luxusvilágát „naplószerűen” ábrázolja: Matthews, Owen: *Sztálin gyermekei*. Bp., 2009.

A pétervári történészek reakciója is sokat elárult a későbbi, a tekintélyuralom irányába mutató fejleményekből. Az általános szétesés és letargia közepette Igor Frojanov dékán és tanszékvezető irányítása alatt megszerveződött az egyetemen egy „kemény mag” olyan oktatókból, akik a Szovjetunió összeomlását követő zavaros időszakban a nagyorosz sovinizmusban és az (elvesztett) birodalmi tudatban vélték megtalálni a történetírás új iránytűjét. Szvák Gyula Frojanovtól sem tagadja meg az elemi emberi részvétet, tekintve hogy a peresztrojka időszak a dékánt személyesen is megviselte: feleségét elveszítette, fia pedig gyilkosság áldozatává vált. A szerző értékeli, de nem ítélik: híven a történeti objektivitáshoz bemutatja azt a világot is, amely döntően alakította a résztvevők politikai és tudományos elkötelezettségét és esetenként indulatait.

Milyen problémák merültek fel tehát konkrétan a disszertánszal szemben? Az egyik résztvevő ezt sommásan így fogalmazta meg: „Az orosz történetet az oroszoknak kell írniuk, miért avatkoznak ebbe bele a magyarok?” (43. p.) A vita egyik további szereplője pontosította az állítást: „Ennyi idő koromra eljutottam a következtetésig, hogy a történet nem lehet meg politika nélkül. *Az orosz történetnek nemzetinek kell lennie, ám ez a disszertáció inkább nyugatos rajtaütés, az orosz eszme elleni kirohanásokkal.*” (43. p. Kiemelés – Szvák Gyula.) Az egyik ilyen „kirohanás” az, hogy Szili Sándor következetesen Szibéria meghódításáról ír disszertációjában – miközben a hivatalos álláspont a békés betelepítés fogalmát és koncepcióját preferálta. De akadt más kifogás is: Szili Sándor ugyanis az orosz nacionalista „fordulat” jelének tekintette Sztálin 1945. május 24-i nevezetes pohárköszöntőjét („Ismom az orosz nép egészségére”). Bírálója gyorsan helyretette Szilit: „Semmilyen »vad nacionalizmusról« nincs és nem is lehet itt szó. Itt annak a nemzetnek való háláról van szó, amely a háború legnagyobb terheit viselte vállán, s amely megmentette az egész emberiséget a fasizmustól. (...) A mülleri⁶ tézis követése, amely szerint a történésznek nem lehet hazája, hite, uralkodója, az orosz történetet [sic!], Szili Sándort oda vezette, hogy nem fogta fel az orosz történelem egyik legfontosabb eseményének történelmi és erkölcsi értelmét” (39. p.).

Az „orosz történész” itt kétségtelenül elszólás, bár ebben a kontextusban dicséretnek is felfogható. Miközben természetesen magunk sem vitatjuk a Szovjetunióknak a náciizmus szétzúzásában játszott döntő szerepét, azért azt jegyezzük meg: Szili Sándor egyetlen szóval sem állította, hogy tagadná a fasizmus ellen vívott harc világtörténelmi jelentőségét! Ugyanez nem mondható el kritikusaikról: a védés egyik résztvevőjét később feljelentették féktelen „zsidózáásért” és iszákosságáért – igaz, az egyetemről eltávolították, de máshol „vigaszképpen” tanszékvezetői állást kapott.

Szili Sándor végül soha nem lett a pétervári egyetem kandidátusa – azt pedig az olvasók ítéletére bízom, hogy ebben milyen szerepet játszott a nagyorosz sovinizmus és birodalmi tudat, a „kemény mag” kialakulása az egyetemen, a peresztrojkára adott, sokszor inadekvát válaszok, vagy akár Szili Sándor személyes makacssága, hogy minden figyelmeztetés ellenére megvívja a maga Don Quijote-i harcát azért, amit ő tiszta tudománynak hitt. Itt azonban mi is lehetünk kritikusak: a szovjet korszak egészét totalitáriusnak bélyegezni súlyos módszertani tévedés, és lássuk be, az orosz demokrácia története sem úgy alakult, ahogyan a liberális gondolkodók remélték...

A recenzió azzal nyitott, hogy a mikrohistoriográfia az a történeti módszer, amelyet Szvák Gyula talált fel műfajának jellemzésére. Mitől lehet érdekes ez a mikrohistoriográfiai etűd az orosz közeget egyébként nem ismerő, vagy azzal keveset foglalkozó magyar törté-

6 Gerhard Friedrich Müllert a Szibéria-kutatás „atyjának” is nevezték. Szili előszeretettel idézte a mestertől az alábbiakat: a történésznek nem lehet hite, hazája, uralkodója.

nészek és laikus olvasók számára? Elsősorban attól, hogy a tanulság sajátosan kelet-európai – és ugyanakkor egyetemes. Kelet-Európa-szerte milliók számára volt súlyos trauma a rendszerváltás: tömegesen szűntek meg munkahelyek, mentek tönkre biztosnak hitt egzisztenciák és emberi sorsok, életek. A tudósok számára axióma volt, hogy a demokrácia és a piacgazdaság együtt jár, vagy legalábbis nem elképzelhető az egyik „felfutása” a másik nélkül. Ma, amikor illiberális rendszerek is tartósaknak bizonyulnak Kelet-Közép-Európában, mindenképpen meg kell kérdőjeleznünk a fenti axiómát. A kapitalizmus „vadhajtásaira” válaszképpen a nacionalizmus jól megfér az egykor volt, vagy ma is igényként felmerülő birodalmi tudattal, nagyhatalmi sovinizmussal és idegengyűlölettel. Ez a nagyhatalmak esetében is örök érvényű igazság – hiszen a brexittel vagy a „trumpizmussal” a fejlett világ is szép példáját adta a nagyhatalmi gögnek és demagógiának –, még ha arrafelé a birodalmiság és a globális „csendőr” szerepének fenntartása elszánt ruszofóbiával is párosul...

A történetnek van még egy szomorú tanulsága: Szili Sándor végül nem jutott katedrához Magyarországon, ugyanakkor nem bocsátotta tudományos lelkiismeretét áruba. Ma nemcsak a nacionalizmus, a sovinizmus és a xenofóbia kísértete járja be Kelet-Európát, hanem megjelentek a „kurzustörténészek” is, akik fenntartás nélkül meglovagolják a kelet-európai nacionalista és birodalmi konjunktúrát, és önként adják fel egykori tudós énjüket és lelkiismeretüket – pénzért, posztért és (kétes) dicsőségért. Müllernek – ahogyan Szvák Gyula kis könyve is megmutatta – nem volt egészen igaza: a kor legalább annyira alakítja a történetet, mint a történész egy adott korszakot. De ez már valóban egy másik „etűdre” tartozik.

Bartha Eszter*

---

* A szerző az ELTE BTK Kelet-, Közép-Európa és Történeti Ruszisztika Tanszék habilitált egyetemi docense (1088 Budapest, Múzeum krt. 6–8., Bartha.Aniko@btk.elte.hu).

CONTENTS

Fateful Events and Shifts of Conception (László Bíró)	1
---	---

Studies

Imre Tarafás: "I Was Born a German, but Am I One Still?" Discourses of Identity Crisis in "German Austria", 1866–1914	5
Eszteella Varga: A Historical Review of US Foreign Policy	35
Gábor Csizmazia: The United States and East-Central Europe: Geopolitical Concepts and Historical Realities	53
Pál Gyúrósi: Trade Negotiations between Hungary and Czechoslovakia in the Autumn of 1922	73
Dániel Miklós: The Second Prime Ministry of Pál Teleki and the Czechoslovak Affair	95
Balázs Réti: The Greco–Italian War, 1940–1941	113

Workshop

Ádám Majorosi: The Battle of the Catalaunian Plains: Attila the Hun and the Fall of the Western Roman Empire	137
--	-----

Book Reviews

A Slave between Empires: A Transimperial History of North Africa (Zsolt Palotás)	161
Italy in World War I (Balázs Juhász)	165
(Without) Lessons (Eszter Bartha)	170

Ára: 800 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban
(1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2022-es évfolyamának megjelenését
a Magyar Tudományos Akadémia, a Nemzeti Kulturális Alap és az ELKH Titkársága támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatói Hálózat